

31.3.2020

Vammaisten ihmisten oikeudet ja niiden toteutuminen koronaviruksen aiheuttamassa poikkeustilanteessa

Vammaisfoorumi ry on kerännyt jäsenjärjestöiltään keskeisimpiä epäkohtia, ongelmia ja huolenaiheita liittyen koronaviruksen aiheuttamaan tilanteeseen. Samalla jäsenjärjestöiltä pyydettiin ajatuksia mahdollisiksi ongelmien ratkaisuehdotuksiksi. Havaitut epäkohdat ja ongelmat on kuvattu alla. Ne eivät ole prioriteettijärjestyksessä, vaan jokainen kohta on tärkeä vammaisten ihmisten arjelle, työssäkäynnille, opiskelulle ja ylipäätään elämälle poikkeustilanteen keskellä. Muutamissa kohdissa on esitetty myös ratkaisumahdollisuuksia.

Vammaispalvelujen käytännöt ja sosiaali- ja terveysministeriön ohjeistus

Vammaispalveluissa on nähtävissä monenlaisia järjestämistapoja, soveltamiskäytäntöjä ja toteutusta. Tosiasia on, että kunnat järjestävät vammaispalveluja hyvin vaihtelevilla tavoilla. Tämä on havaittavissa jatkuvasti, mutta tällä hetkellä kuntien erilaiset käytännöt ja myös tahto ratkaista asioita vammaisten ihmisten kannalta myönteisesti vaihtelevat suuresti.

Vammaispalveluissa ja muissa vammaisten ihmisten kannalta keskeisissä palveluissa ja tukitoimissa on ongelmia, jotka vaativat pikaista ratkaisua ja uutta ohjeistusta. Toisaalta kunnissa on virinnyt hyviä kokeiluja ja käytäntöjä, joiden vaikutus vammaisten ihmisten arkeen, työssäkäyntiin, opiskeluun, vapaa-aikaan ja muuhun elämään ovat positiivisia.

Koronaviruksen aiheuttama poikkeustilanne on näyttänyt, missä kunnissa on tahtoa ja valmiuksia kehittää pikaisesti uusia luovia ratkaisuja vammaisten ihmisten oikeuksien turvaamiseksi. Vammaisfoorumi toivoo, että koronaviruksen aiheuttaman poikkeustilan jälkeen nämä nyt syntyneet hyvät uudet toimintatavat ja käytännöt dokumentoidaan ja tallennetaan vammaispalvelujen käsikirjaan. Niissä on käytäntöjä, jotka ovat toimivia ja kannatettavia myös poikkeustilan jälkeen. Tältä osin Vammaisfoorumi näkee poikkeustilassa mahdollisuuksia, jotka on osattava hyödyntää myös jälkikäteen.

Vammaisten ihmisten oikeuksien toteutuminen kunnissa vaatii johtajuutta ja yhtenäistä kaikkia kunnat kattavaa viestintää ja ohjeistusta. Johtajuutta tarvitaan sekä sosiaali- ja terveysministeriöltä että kunnilta. Tässä apuna voisi

olla sosiaali- ja terveysministeriöltä kuntiin lähetettävä selkeä ja nimenomaan vammaisten ihmisten oikeuksien toteutumiseen painottuva ohjeistus.

Vammaisfoorumi tarjoaa apuaan kuntiin kohdennetun ohjeistuksen laatimisessa. Tämä ohjeistus on mahdollista laatia sosiaali- ja terveysministeriön ja vammaisjärjestöjen yhteistyönä. Näin siitä voidaan saada vammaisten ihmisten oikeuksien toteutumisen kannalta toimiva ja YK:n vammaissopimuksen mukainen.

Kenellä on oikeus hoitoon?

Vammaisjärjestöihin on tullut tietoa, että joillain alueilla on tehty linjauksia ja rajauksia, saavatko vammaiset ihmiset koronavirukseen sairastuessaan sairaala- tai tehohoitoa sitä tarvitessaan vai eivät. Toteutuessaan tällaiset rajaukset loukkaavat vakavasti vammaisten ihmisten perus- ja ihmisoikeuksia. Vammaisuus ei itsessään vaikuta siihen, voiko ihminen riittävää hoitoa saadessaan toipua koronaviruksesta.

Sosiaali- ja terveysministeriön on perusteltua antaa ohje siitä, että hoidon tarpeesta hoidon perusteena lähtevää lakia tulee noudattaa, eivätkä hoidonrajoitukset saa poikkeusoloissakaan olla syrjiviä.

Apuvälineiden huolto, korjaus ja sovitukset

Poikkeusoloissakin on varmistettava apuvälineiden huollon, sovitusten ja korjausten toimivuus ja jatkuvuus. Erilaiset apuvälineisiin liittyvät kuljetukset tulee voida toteuttaa, vaikka Uudenmaan raja on suljettu.

Tällä hetkellä on linjauksia, joissa apuvälineiden huolto, korjaus ja sovitus ovat pysähdyksissä. Esimerkiksi Helsingissä uuden pyörätuolin sovitusta ei järjestetä, vaikka vammaisen ihmisen sen välttämättä tarvitsisi. Myös muista kunnista on tullut tietoa, että apuvälinepalvelut on suljettu.

Linjaukset ovat huolestuttavia. Kunnat eivät saa sulkea vammaisten ihmisten kannalta oleellisen tärkeitä palveluja koronaviruksen aiheuttamaan poikkeustilanteeseen vedoten. Apuvälineiden huollon, korjausten ja sovitusten katkokset tulevat vaikuttamaan vammaisten ihmisten toimintakykyyn, aiheuttamaan ongelmia esimerkiksi työssäkäynnissä ja opiskelussa sekä vaikeuttamaan tavallista arkea. Epäsopiva apuväline voi aiheuttaa myös terveydellisiä ongelmia tai komplikaatioita (esimerkiksi epäsopiva pyörätuoli).

Jos apuvälineiden huollot, korjaukset ja sovitukset lopetetaan, se tietää ruuhkaa poikkeustilanteen päättyessä. Tällöin apuvälineisiin liittyvät asiat viivästyvät entisestään, koska niiden parissa toimivat tahot ovat pahasti ruuhkautuneet.

Suojavälineet

Suojavälineistä ja niiden saannin ongelmista on vammaisjärjestöihin tullut runsaasti yhteydenottoja. Kyse on julkisesta puolesta, yksityisestä puolesta ja työnantajamallilla toteutetusta henkilökohtaisesta avusta.

Osa vammaisista ihmisistä kuuluu riskiryhmiin esimerkiksi perussairautensa tai ikänsä puolesta. Monet henkilökohtaiset avustajat työskentelevät usealle työnantajalle. Suojavälineille on tässä tilanteessa todellinen tarve.

Monet kunnat vetoavat siihen, että henkilökohtaisen avustajan työnantajan tulee itse hankkia tarvitsemansa suojavälineet. Suojavälineitä ei tällä hetkellä vapailta markkinoilta juurikaan saa. Tässä poikkeustilanteessa kuntien tulee ohjaus- ja auttamisvelvollisuutensa nojalla varmistaa, että henkilökohtaisen avun kentällä on riittävästi suojavälineitä.

Hengityshalvausstatuksen omaavien vammaisten ihmisten tilanne on varsin turvallinen. Ainakin isoimmat sairaanhoitopiirit ovat jo huolellisesti ohjeistaneet suojavälineiden käytöstä ja varotoimista ja järjestäneet viimeistään huoltovarmuusvaraston auettua riittävästi tarvikkeita. Sen sijaan ilman hengityshalvausstatusta olevat hengityslaitteen käyttäjät ovat kertoneet ongelmista suojavälineiden saannissa. Nämä ihmiset ovat henkilökohtaisen avun käyttäjiä ja suojavälineiden saanti on välttämätöntä. Yksi ratkaisuvaihtoehto voisi olla, että ensiavuksi tämä ryhmä saisi suojavälineet sairaaloiden hengitystukiyksiköistä, sillä he ovat kuitenkin näiden yksiköiden asiakkaita. Tämä olisi väliaikainen ratkaisu siihen asti, kunnes pysyvämpää ratkaisua saadaan sovittua. Asia edellyttäisi sosiaali- ja terveysministeriön ohjeistusta.

Suojavälineiden käyttö on vierasta monelle. Sen vuoksi on tärkeää, että niiden käytöstä tehtäisiin esimerkiksi ohjevideo, joka olisi kenen tahansa katsottavissa. Jotta ohjevideo on saavutettava, sen sisältö tulee olla olemassa myös tekstinä.

Ylipäätään sosiaali- ja terveysministeriön suojavälineitä koskevissa ohjeissa tulee erikseen ottaa huomioon henkilökohtainen apu. Terveysten ja hyvinvoinnin laitoksen on perusteltua tuottaa suojavälineiden käyttöä koskeva ohjeistus nimenomaan henkilökohtaisille avustajille.

Henkilökohtainen apu

Henkilökohtainen apu on turvattava kaikkien järjestämismallien käyttäjille. Se on perusta monen vammaisen ihmisen arjen sujumiselle mukaan lukien opiskelu, työssäkäynti ja terveysulkoilu. Mikäli henkilökohtainen apu ei toimi, sitä käyttävät vammaiset ihmiset ovat helposti muiden sosiaali- ja terveyspalvelujen asiakkaina. Tätä on perusteltua koettaa välttää.

Henkilökohtaisen avun osalta on vammaisjärjestöihin tullut tietoa ongelmista. Henkilökohtaisen avun saatavuus on vaihdellut, henkilökohtaisten avustajien sairastuessa tai altistuessa koronavirukselle sijaisten saanti on ollut hankalaa ja henkilökohtaiset avustajat ovat kieltäytyneet tulemasta työhön.

Tavallisesti omainen voi toimia henkilökohtaisena avustajana vain poikkeustilanteissa. Monet kunnat ovat muuttaneet käytäntöjään ja omainen voi toimia henkilökohtaisena avustajana. Tämä on hyvä väliaikaisratkaisu tässä poikkeuksellisessa tilanteessa.

Henkilökohtaiset avustajat ovat mukana valtioneuvoston laatimassa kriittisten ammattien listassa. On varmistettava, että henkilökohtaiset avustajat saavat ylittää Uudenmaan rajan ongelmitta, sillä heidän työhön pääsynsä on välttämätöntä.

Henkilökohtaisten avustajien ja henkilökohtaisten avustajien työnantajien tulisi tarvittaessa päästä koronatesteihin. Monien henkilökohtaisten avustajien työtehtävät tehdään lähikontaktissa eikä työtehtäviä voida tehdä toisin. Koska osa henkilökohtaisen avun käyttäjistä kuuluu riskiryhmään, koronatestausten tekeminen on perusteltua. Sosiaali- ja terveysministeriön on perusteltua ohjeistaa kuntia siten, että henkilökohtaiset avustajat ja henkilökohtaisten avustajien työnantajat pääsevät koronatestiin maksutta, kun testille on pienikin aihe.

Kuljetuspalvelut

Kuljetuspalvelut ovat merkittävässä roolissa vammaisen ihmisen arjessa. Koronaviruksen aiheuttamassa poikkeustilanteessa joissain kunnissa on suositeltu, että yli 70-vuotiaat vammaiset eivät käyttäisi kuljetuspalveluja. Tämä on ongelmallista, mikäli esimerkiksi vammaisen ihmisen välttämätön asiointi on kuljetuspalvelujen varassa. Toisena ongelmana on autojen saatavuus. Osa taksiryttäjistä on pysäyttänyt toimintansa, koska kyydit ovat vähentyneet merkittävästi koronaviruksen vuoksi. Tämä vaikeuttaa kuljetuspalveluja tarvitsevien vammaisten ihmisten tilannetta, koska taksin saanti voi olla hyvinkin vaikeaa.

Tarve varautumisjärjestelmälle

Poikkeustilanne on osoittanut, että Suomessa tarvitaan varautumisjärjestelmä, joka varmistaa, että kunnat ja niiden sosiaalipalvelut kykenevät huolehtimaan tehtävästään vammaisten ihmisten oikeuksien takaamisessa. Kyse on vammaispalveluista ja niiden järjestämisestä poikkeustilanteissa. Kunnilla tulee olla suunnitelma, jossa ne ovat varautuneet varmistamaan vammaispalveluja välttämättä arjessaan tarvitsevien vammaisten ihmisten palvelujen toteutumisen. Tähän Vammaisfoorumi toivoo sosiaali- ja terveysministeriön ohjeistusta kunnille.

Vammaisten lasten perheet

Monet vammaisten lasten ja heidän perheidensä tarvitsemat tukipalvelut on koronaviruksen tuomassa poikkeustilanteessa lakkautettu tai vähennetty minimiin. Tällaisia ovat esimerkiksi lyhytaikaishoito ja lasten henkilökohtainen apu.

Perheiden henkilökohtainen tukiverkosto ei voi auttaa ja ansiotyössä olevat vanhemmat joutuvat jäämään kotiin lasten kanssa. Useassa perheessä arjen vastuun kantaa yksi aikuinen. Lisäksi koulun ja varhaiskasvatuksen tarjoama arjen tuki on jäänyt pois. Etenkin riskiryhmissä olevia lapsia ei sairastumisriskin takia voi päästää kodin ulkopuolelle.

Poikkeustilan kuormittavuuden vaikutus vammaisten lasten perheiden tilanteeseen on näkyvissä jo nyt. Monen vammaisen lapsen hoidon sitovuus ja kuormitus on huomattavasti lisääntynyt. Tällä voi olla pitkäkantoisia vaikutuksia vammaisiin lapsiin ja heidän perheisiinsä.

Omaishoito

Omaishoito koskettaa vammaisten lasten perheitä, vammaisten aikuisten perheitä ja vammaisia ikääntyneitä.

Omaishoidon ohjeistuksen mukaan hoidollisesti raskaan siirtymävaiheen aikana maksetaan sosiaali- ja terveysministeriön vahvistamaa hoitopalkkiota edellyttäen, että omaishoitaja on lyhytaikaisesti (omaishoidettavasta johtuvista syistä) estynyt tekemästä työtään tai päätoimista opiskeluaan. Koronaviruksen aiheuttamassa poikkeustilanteessa voi olla kyse raskaasta siirtymävaiheesta, sillä omaishoitajan tehtävä muuttuu väistämättä sitovammaksi ja kuormittavammaksi poikkeusolosuhteiden vuoksi. Jotta omaishoito voidaan turvata, se voi tarkoittaa määräaikaista omaishoitajan palkkion korottamista. Tähän kunnissa tulee olla valmiutta ja tahtoa.

Omaishoitajan jaksamisen kannalta on tärkeää turvata myös omaishoidon vapaat. Tämä on mahdollista toteuttaa esimerkiksi siten, että omaishoitoa saava perhe ja omaishoidon vapaan järjestävä palveluntuottaja sopivat asiasta keskenään. Näin jokainen perhe voi ratkaista tilanteen itselleen parhaiten sopivalla tavalla ja omaishoidon vapaiden pitäminen ei täysin esty.

Asumispalvelujen asunnoissa asuvat vammaiset ihmiset

Asumispalveluissa asuvien vammaisten ihmisten suunnasta on kantautunut tietoa vierailukieltojen aiheuttamasta hämmennyksestä ja epätietoisuudesta. Näille vammaisille ihmisille tulee taata mahdollisuus olla yhteydessä läheisiin ihmisiinsä digitaalisten kanavien kautta. Tämä mahdollistaa yhteydenpidon jatkumisen ja sillä voi olla ratkaiseva merkitys vammaisen ihmisen hyvinvoinnille ja terveydelle. Digitaalisten yhteyksien käytössä tarvitaan

asumispalvelujen henkilöstön apua ja opastusta. Tästä tulee viestiä selkeästi asumispalveluja tarjoaville tahoille.

Asumispalveluissa asuville vammaisille ihmisille on järjestettävä mahdollisuus ulkoiluun. Näissä asuvien vammaisten ihmisten omaiset ovat tarjonneet apuaan ulkoiluun, mutta sitä ei ole pidetty hyvänä ratkaisuna. Asumispalvelujen henkilökunnan on kerrottu huolehtivan ulkoilusta, vaikka se ei ole toteutunut. Sosiaali- ja terveysministeriö on ohjeistanut asiasta kuntia, mutta todellisuudessa kunnat tulkitsevat ohjeistusta hyvin eri tavoin. Vammaisfoorumi näkee tarpeellisena ohjeistuksen täsmentämisen.

Päivätoiminta

Kun päivätoiminta on suljettuna, asumispalveluja järjestävissä tahoissa tulee järjestää omaa päivätoimintaa. Tällä voidaan vahvistaa asukkaiden hyvinvointia ja estää heidän passivoitumistaan, kun tavalliset arjen rutiinit ovat poissa.

Kuntoutus

Kuntoutusten keskeyttäminen aiheuttaa riskin vammaisen ihmisen toimintakyvylle. Se voi myös aiheuttaa pysyviä heikennyksiä toimintakyvyssä. Vaikka Kela on muuttanut aiemmin antamaansa kuntoutusta koskevaa ohjeistusta, välttämättömänkään kuntoutuksen jatkuminen ei ole turvattu. Osa palveluntuottajista on jo lomauttanut henkilöstöään ja sulkenut toimintansa.

Etäkuntoutus ratkaisee osan asioista, mutta ei kaikkea. Poikkeustilanteen päättymisen jälkeen on toivottavaa, että kuntoutus jatkuu normaalisti. Mahdolliset poikkeustilanteen keskellä päättyneet kuntoutuspäätökset tulee pitää voimassa sen ajan, mikä on menetetty toisenlaisten toimintakäytäntöjen voimassa ollessa.

Viestinnän saavutettavuus ja erikielisten huomioon ottaminen

Kaiken koronavirukseen liittyvän viestinnän tulee olla saavutettavaa ja monikanavaista. Samoin kaiken välillisestikin tähän poikkeustilanteeseen liittyvän viestinnän tulee olla kaikkien ulottuvilla.

Saavutettavan sähköisen viestinnän rinnalla on oltava useita muita vaihtoehtoja. Tulee olla viittomakielistä, selkokielistä, ruotsin- ja saamenkielistä sekä Suomessa puhuttavilla yleisimmillä vierailta kielillä olevaa materiaalia. Näkövammaisia varten on oltava materiaalia pistekirjoituksella ja äänitteenä. Tästä hyvänä esimerkkinä on sosiaali- ja terveysministeriön kansalaiskirje, josta Näkövammaisten liitto tuotti pistekirjoitusversion ja äänitteen.

Lisäksi on oltava mahdollisuus henkilökohtaiseen keskusteluun ja kysymysten esittämiseen. Aikuisväestön ja ikääntyneiden ohella viestinnässä on muistettava vammaiset lapset, jotka ovat muiden lasten tavoin vailla ikä- ja kehitystasoonsa nähden sopivaa viestintää.

Kauppakassipalvelut ja muut julkiset tai yksityiset digitaaliset palvelut

Ruoan ostaminen verkkokaupoista ja muut sähköiset palvelut ovat suosittuja ja ratkaisevatkin osalla vammaisista ihmisistä paloja arjen ongelmista. On huomattava, että nämä digitaaliset palvelut eivät ole kaikkien ulottuvilla. Vammaisilla ihmisillä ei välttämättä ole laitteita eikä taitoja käyttää palveluja. Mikäli digitaaliset palvelut eivät ole saavutettavia, ne ovat näkövammaisten ulottumattomissa.

Viittomakielen tulkkaus

Viittomakielisten kannalta on välttämätöntä, että viittomakielen tulkkaus toimii myös poikkeustilanteissa. Kuurot voivat hyödyntää etäyhteyksillä tapahtuvaa tulkkausta, joskin silloin on varmistettava yhteyksien toimivuus ja tulkkien saatavuus.

Viittomakieltä käyttävien kuulonäkövammaisten kohdalla tulkkaus tehdään kädestä käteen. Tätä tulkkausta ei ole millään keinolla mahdollista toteuttaa etäyhteyksien avulla. On tärkeää, että viittomakielisten kuulonäkövammaisten tulkkauksen saatavuus varmistetaan, sillä muutoin he ovat vailla kommunikointikeinoa tilanteissa, joissa asioivat eri tahojen kanssa.

Kädestä käteen tulkkauksen osalta on huolehdittava tarvittavista suojarusteista, jotka varmistavat sekä tulkin että kuulonäkövammaisen turvallisuuden, mikäli koronatauti on todellinen mahdollisuus esimerkiksi altistumisen tai muun syyn vuoksi.

Kotiin tuotavat palvelut

Sovittujen kotiin tuotavien palvelujen jatkuvuuden varmistaminen. Kyse on muun muassa kotihoidosta ja kotisairaanhoidosta. On arvioitava, milloin kyseessä on vammaisen ihmisen terveyden ja turvallisuuden vaarantuminen, mikäli sovittu kotiin tuotavan palvelun käynti jää väliin. Väliin jääneistä käynneistä on ilmoitettava ja on tehtävä suunnitelma, milloin asiakkaan luona käydään.

Kotiin tuotavissa palveluissa henkilöstö vaihtuu ja asiakkaan luona voi käydä useita ihmisiä saman päivän ja viikon aikana. On tärkeää, että koronaviruksen aiheuttamassa poikkeustilanteessa kotiin tuotavien palvelujen käyntejä tekisivät pääsääntöisesti sama henkilöstö samojen asiakkaiden luona, jolloin eri ihmisten kanssa tapahtuva kohtaamisten määrä vähenisi.

Kiireettömät poliklinikka- ja muut käynnit

Vammaisjärjestöihin on tullut tietoa kiireettömien poliklinikka- tai muiden säännöllisten ja vammaisen ihmisen kannalta välttämättömien kontrollikäyntien siirtämisestä pitkälle tulevaisuuteen. Tällaisia ovat esimerkiksi etenevää silmäsairautta sairastavien kontrollikäynnit tai glaukoomaa sairastavien säännölliset silmänpaineiden mittaukset.

On epäselvää, miten pitkälle tällaisia käyntejä voidaan siirtää. Mikäli niitä siirretään liian pitkälle, siirrolla on kielteistä vaikutusta vammaisen ihmisen terveydelle ja toimintakyvylle. Riskinä on myös vamman pahentuminen, joka olisi ollut vältettävissä kontrollikäynnillä.

Vammaispalvelujen myöntäminen

Monesti vammaispalveluja tai Kelan palveluja ja tukitoimia haettaessa liitteeksi tarvitaan lääkärinlausunto. Poikkeustilanne on aiheuttanut sen, että lääkärinlausuntojen saanti on vaikeutunut ja niitä siirretään jonnekin tulevaisuuteen. Vammaisen ihmisen kannalta tämä tarkoittaa, ettei hän saa tarvitsemaansa vammaispalvelua tai Kelanpalvelua tai tukitoimea.

Vammaispalveluissa ja esimerkiksi keskussairaaloiden kuntoutusohjauksessa tehdään kotikäyntejä. Nämä kotikäynnit voivat olla keskeisessä roolissa palvelujen myöntämisessä. Kun kotikäyntejä ei tehdä, vammaisen ihmisen mahdollisuus saada tarvitsemansa palvelu vaarantuu.

Sosiaali- ja terveysministeriön on toivottavaa ohjeistaa kuntia, erikoissairaanhoidon ja Kelaa siitä, millä tavoin näissä tilanteissa tulee toimia. Ei voi olla niin, että vammaisen ihminen jää vaille tarvitsemaansa palvelua, koska hän ei poikkeustilanteen vuoksi saa lääkärinlausuntoa tai sosiaalityöntekijä ei pääse kotikäynnille tai voi muutoin tavata asiakasta.

Sairastuneet ikäihmiset

Ikäihmiset eivät automaattisesti ole vammaisia. Vammaisfoorumi on kuitenkin huolissaan sairastuneista ikäihmisistä ja siitä, millä tavoin he saavat tarvitsemansa avun ja tuen. Konkreettisten asioiden ohella kyse on psyykkisestä jaksamisesta ja mielenterveydestä huolehtimisesta. Kunnissa on aloitettu erilaisia käytäntöjä ikäihmisten tilanteiden helpottamiseksi, joten on toivottavaa, että tieto näistä leviää pikaisesti mahdollisimman laajalle. Yksi ikäihmisten haavoittuva ryhmä ovat yksin asuvat, joilla ei ole perheenjäseniä, sukulaisia tai muita läheisiä.

Lisätietoja

Vammaisfoorumin puheenjohtaja Sari Kokko 050 401 5802, sari.kokko@nkl.fi